

**МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ
ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА**

**Стецюк П.А., д.е.н., професор,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»**

У роботі приведені результати наукового аналізу особливостей, закономірностей та тенденцій сучасного етапу розвитку системи фінансово-кредитного забезпечення аграрного виробництва, здійснено критичний аналіз наукових положень та концепцій у сфері теорії аграрних фінансів у контексті формування методологічних положень регулювання відтворювальних процесів у підприємствах аграрного сектора економіки. Обґрунтована необхідність трансформації діючого фінансово-кредитного механізму та розширення інструментарію впливу на фінансові процеси у аграрному секторі економіки. Окреслені основні теоретичні передумови формування ефективного фінансово-кредитного механізму ресурсного забезпечення аграрного виробництва.

Ключові слова: фінанси, механізми, інструменти, аграрне виробництво, фінансово-кредитний механізм, фінансове регулювання, фінансове забезпечення.

В работе приведены результаты научного анализа особенностей, закономерностей и тенденций современного этапа развития системы финансово-кредитного обеспечения аграрного производства, осуществлен критический анализ научных положений и концепций в сфере теории аграрных финансов в контексте формирования методологических положений регулирования воспроизводственных процессов в предприятиях аграрного сектора экономики. Обоснована необходимость трансформации действующего финансово-кредитного механизма и расширения инструментария влияния на финансовые процессы в аграрном секторе экономики. Очерчены основные теоретические предпосылки формирования эффективного финансово-кредитного механизма ресурсного обеспечения аграрного производства.

Ключевые слова: финансы, механизмы, инструменты, аграрное производство, финансово-кредитный механизм, финансовое регулирование, финансовое обеспечение.

The paper presents the results of a scientific analysis of the features, patterns and trends of the current stage of development of financial and credit support of agricultural production, carried out a critical analysis of scientific terms and concepts in the theory of agricultural finance in the context of formation of methodological guidelines regulating reproductive processes in the enterprises of the agricultural sector. The necessity of transformation of the financial and credit mechanism and expanding tools impact on the financial processes in the agricultural sector. Outlines the basic theoretical preconditions of effective financial and credit mechanism of resource support agricultural production.

Keywords: *finances, mechanisms, tools, agar production, financial and credit mechanism, financial regulation, financial providing.*

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Основною умовою забезпечення безперервного відтворювального процесу у аграрній сфері економіки є наявність фінансових ресурсів. Нині гостро стоїть проблема забезпечення на достатньому рівні фінансовими ресурсами підприємств галузі, особливо в умовах нестабільної фінансово-економічної та політичної ситуації в країні, а також гострої конкуренції, пошуку нових ринків збуту сільськогосподарської продукції, техніко-технологічних змін виробництва тощо. Створення дієвої системи фінансового забезпечення є необхідним та важливим етапом на шляху ефективного функціонування аграрної економіки. Фінансове забезпечення розвитку сільського господарства є складовою фінансового механізму, покликаною забезпечити регулювання фінансів підприємства, формування та використання їх фінансових ресурсів для досягнення поставлених стратегічних цілей. Зазначене актуалізує проблему пошуку й наукового обґрунтування ефективних механізмів та інструменти фінансово-кредитного забезпечення аграрного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти аграрних фінансів та фінансово-кредитного механізму забезпечення розвитку аграрного виробництва досліджувалися і досліджуються широким колом видатних економістів-аграрників. Серед цих досліджень виділяються праці В. Андрійчука, В. Амбросова, В. Борисової, О. Гудзь, М. Дем'яненка, Ю. Лупенка, Г. Мазнева, М. Маліка,

О. Олійника, В. Онегіної, Б. Пасхавера, П. Саблука, О. Ульяновченка.

Однак є всі підстави констатувати, що залишається значна частина малодосліджених та дискусійних питань, які потребують розширення наукових досліджень процесів, явищ та механізмів у сфері фінансово-кредитного забезпечення аграрного виробництва особливо в контексті адаптація загального теоретичного базису до виробничо-фінансової специфіки сільськогосподарської діяльності.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження закономірностей та тенденцій фінансово-кредитного забезпечення аграрного виробництва, критичний аналіз наукових положень та концепцій у сфері аграрних фінансів в контексті формування методологічних положень регулювання відтворювальних процесів у аграрному виробництві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш важливою складовою ресурсного забезпечення розширеного відтворення у аграрному виробництві є наявність власних фінансових ресурсів та можливість доступу до зовнішніх джерел їх формування. Основним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів залишається чистий доход (виручка) від реалізації продукції. В останні роки цей показник мав тенденцію до зростання. Так у 2013 р. його консолідований обсяг становив 133,42 млрд. грн, що майже вдвічі більше, ніж у 2010 р. (81,2 млрд. грн.) та на 1,22 млрд. грн більше ніж у попередньому (132,2 млрд. грн). Однак чистий фінансовий результат навпаки – зменшився майже у 2 рази порівняно з попереднім роком, що пов'язано із збільшенням інфляційних витрат. У 2013 році, порівняно з попереднім роком загальна сума витрат виросли на 7 %. (з 166,4 млрд. грн у 2012 році до 179,6 млрд. грн у 2013 році). Крім того рівень рентабельності діяльності у 2013 році (без урахування бюджетних дотацій і доплат) у цілому зменшився до 8,8 % порівняно з 16,2 % у попередньому 2012 році.

Другим по значимості джерелом формування фінансових ресурсів у вітчизняному аграрному секторі є кредити банків. Стан забезпеченості сільського господарства кредитними

ресурсами за 2010-2014 рр. має наступний тренд розвитку. Спостерігається циклічна тенденція надходження кредитних ресурсів підприємствам галузі. У 2014 р. їх обсяг наближається до рівня 2010 р. і становив 10,9 млрд грн.

У часовій структурі кредитів, що залучені сільськогосподарськими підприємствами, збільшилася частка короткострокових на 11,4 % (найбільший їх обсяг в 2011 р. – 10,3 млрд грн), на 42,9 % - середньострокових (найбільший їх обсяг в 2011 р. – 2,8 млрд грн), тоді як довгострокові зменшилися на 35,3 % (найбільший їх обсяг в 2013 р. – 3,0 млрд грн).

Спостерігається циклічність і в кількості підприємств, які одержали кредити. У 2014 р. їх було 2267, що на 1.3 % більше у порівнянні з 2010 р.

Середні процентні ставки по кредитах, виданих сільськогосподарським підприємствам, істотно різняться залежно від регіону, і варіювали у межах 22-25 % річних у національній валюті.

Водночас проявляються негативні тенденції, зокрема прострочена заборгованість за кредитами у сільському господарстві збільшилася у 2014 р. на 64,4 %, або на 2.1 млрд грн порівняно з 2010 р. і досягла 5,5 млрд грн. Останні три роки припинилась видача субсидій на кредитне забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Нинішня ситуація у сфері фінансово-кредитного забезпечення аграрного виробництва вказує на необхідність трансформації його механізмів та пошуку нових інструментів, адекватних існуючій ситуації.

Для вирішення цього завдання більш детально проаналізуємо окремі теоретичні аспекти фінансово-кредитного механізму. В історичному плані дослідження цього аспекту економічної теорії детерміновано до найбільш суттєвих трансформацій економіки. Так з початком у середині 60-х років минулого століття радянських економічних реформ значно активізувались наукові дослідження теорії і практики формування ефективного господарського механізму. Одним з перших це питання досліджував академік Л.І. Абалкін, який

характеризував термін «господарський механізм», який економічну категорію, що «володіє досить складною структурою. Серед найважливіших його структурних ланок можна виділити: форми організації суспільного виробництва (поділ праці, спеціалізація виробництва, його розміщення та інші, з допомогою удосконалення яких суспільство впливає на розвиток продуктивних сил і забезпечує підвищення ефективності їх використання); форми господарських зв'язків, завдяки яким здійснюється своєрідний «обмін речовин» в економіці, в тому числі оборот засобів виробництва, фінансово-кредитні відносини та інші; структуру, форми і методи планування і господарського керівництва, в складі яких одночасно з економічними можуть бути виділені також правові і соціально-психологічні форми і методи; сукупність економічних важелів і стимулів впливу на виробництво і учасників господарської діяльності, з допомогою яких забезпечується узгодження і стимулювання господарської діяльності» [1]. Це визначення лягло в основу багатьох подальших досліджень, об'єктом яких були такі категорії як «економічний механізм», «фінансовий механізм», «фінансово-кредитний механізм» тощо.

Незважаючи на наукову популярність даної інтерпретації, вона має і широке коло опонентів, які не безпідставно вважають, що «таке визначення – типовий приклад ідеоцентризму, коли нове, недостатньо чітко сформульоване поняття чи ідея «підминають» під себе інші поняття» [2].

По шляху якомога ширшого охоплення якісних характеристик досліджуваної категорії пішов В.К. Сенчагов при конструюванні авторської інтерпретації «фінансово-кредитного механізму», у складі якого автор виділив кілька підсистем (фінансово-кредитне планування, фінансово-кредитні інструменти та організаційна структура, правовий режим фінансово-кредитної системи), сім блоків (плани та баланси, показники, норми та нормативи формування і розподілу фінансових ресурсів, фонди забезпечення відтворення і стимулювання економічного розвитку, органи управління, основні нормативні акти, регулюючі фінансові відносини), понад 80 елементів (звідний фінансовий план країн, державний

бюджет, кредитний план, баланс грошових доходів і витрат населення, валютний план тощо) [10].

Аналіз літературних джерел вказує на наявність досить широкого кола авторських визначень фінансового механізму. Воно настільки широке, що термінологічні інтерпретації стали об'єктом окремих класифікацій. Однак у змістовому плані в логічній структурі інтерпретацій економічного змісту фінансового механізму використовується лише кілька конститутивних елементів: 1) складова частина господарського (економічного) механізму та елемент системи управління; 2) система чи сукупність організаційних форм фінансових відносин; 3) сукупність форм, методів, важелів та інструментів впливу на формування та використання фінансових ресурсів (грошових коштів, грошових фондів). При цьому слід відмітити, що практично не зустрічається визначень, які б базувались лише на одному з цих елементів. Як правило, всі визначення включають комбінацію окремих якісних характеристик фінансового механізму, однак окремі з них акцентують увагу на певних ознаках. Для прикладу та аргументації авторської позиції найбільш типові з них.

Ми вважаємо, що для практики аграрного виробництва найбільш прийнятним є прагматичне визначення фінансово-кредитного механізму як сукупності форм і методів зовнішнього й внутрішнього впливу на формування, використання та нагромадження фінансових ресурсів з метою забезпечення ними господарської діяльності підприємств галузі та підвищення ефективності і прибутковості виробництва. Складовими фінансового механізму є фінансове забезпечення, фінансове регулювання, фінансові потоки і система фінансових інструментів та індикаторів [7].

Реалізація функціональних можливостей та внутрішнього позитивного потенціалу фінансового механізму ґрунтується на розумінні його системного характеру. Це витікає з того, що він має такі конститутивні атрибути економічної системи як призначення, функції, потоки, структуру та інструменти.

Фінансово-кредитний механізм ресурсного забезпечення аграрного виробництва представляє собою відкриту економічну

систему, яка, з одного боку, взаємодіє із зовнішнім економічним оточенням, а з іншого – має власну внутрішню структуру.

Для ефективного управління формуванням та використанням фінансових ресурсів структурування фінансово-кредитного механізму доцільно здійснювати з позиції його поділу на локальні механізми: самоокупності; фінансової відповідальності; самофінансування; змішаного фінансування; державної фінансової підтримки; пільгового оподаткування; комплексної оцінки, аналізу та інтерпретації отриманих результатів; планування; контролю та моніторингу економічних процесів; розподілу ресурсів, витрат та результатів; противитратного; ціноутворення; управління ризиком; страхування [11].

Використання кожного із зазначених механізмів спрямоване на забезпечення отримання позитивних чистих грошових потоків, що розширюють базу формування фінансових ресурсів, тобто покращує умов доступу до різних їх джерел. При цьому важливе значення мають критерії достатності за обсягом та прийнятності за ціною, а також можливість повного відшкодування використаних фінансових ресурсів, оплати витрат на їх залучення та отримання позитивного ефекту.

Фінансово-кредитний механізм існує не сам по собі, а як невід’ємна складова системи управління фінансами певних соціально-економічних систем (підприємства, галузі, регіону тощо). Тому реалізація його потенціалу можлива за умови формування адекватної системи управління формуванням, акумулюванням, алокацією, розподілом та використанням фінансових ресурсів, які є у їх розпорядженні.

Методологія управління фінансовими ресурсами, на нашу думку, включає:

- визначення її концептуальних засад (об’єктивна необхідність, етапність створення, інтегрованість із загальною системою управління, орієнтація на стратегічні цілі розвитку системи, системний підхід до її формування, альтернативність у виборі джерел та напрямків використання фінансових ресурсів);

- використання фінансового та локальних механізмів управління в процесі формування та використання фінансових

ресурсів (правове забезпечення, фінансові інструменти, фінансові методи, фінансові важелі, інформаційне забезпечення);

- розробку алгоритму управління формуванням та використанням фінансових ресурсів ;

- відбір та класифікацію чинників, що впливають на прийняття управлінських рішень у сфері формування та використання фінансових ресурсів;

- обґрунтування методичних підходів до оптимізації структури джерел формування фінансових ресурсів з урахуванням особливостей фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств;

- розробку моделі розподілу фінансових ресурсів за окремими напрямками їх використання;

- методика прийняття управлінських рішень щодо формування та використання фінансових ресурсів в умовах невизначеності [11].

В ринкових умовах міняється стратегія управління підприємствами та іншими соціально-економічними системами, а одночасно і їх фінансова стратегія. Відповідно до цих змін формується фінансова політика. Остання в загальноприйнятому розуміння трактується як форма реалізації фінансової ідеології та стратегії у розрізі окремих аспектів фінансової діяльності [5, с. 349-350].

Адекватність інструментів фінансової політики зовнішньому економічному оточенню та внутрішньому становищу є найважливішою передумовою економічного зростання та забезпечення конкурентних позицій не лише на товарних, а й на фінансових ринках. Її вибір здійснюється з урахуванням основних параметрів визначеної фінансової стратегії.

Філософія фінансової політики повинна виходити з необхідності обґрунтування найбільш важливих аспектів формування та використання фінансових ресурсів за такими напрямками:

- політика управління оборотними активами, кредиторською та дебіторською заборгованістю, спрямована на мобілізацію й ефективне використання всіх наявних фінансових

ресурсів, та мінімізацію витрат на залучення їх додаткових обсягів;

– інвестиційна політика, що забезпечує створення та придбання необхідних підприємству активів, використання яких дозволяє підтримувати його конкурентоспроможність, нормальне функціонування та здійснювати економічний розвиток;

– кредитна політика, на основі якої досягається оптимальне за вартістю залучення та використання кредитних ресурсів комерційних банків;

– облікова політика, орієнтована на повне та своєчасне забезпечення управління підприємством і його структурними підрозділами необхідною та достовірною інформацією про реальні фінансові процеси підприємства;

– податкова політика, що дозволяє використовувати існуючі податкові пільги та мінімізувати витрати на виконання своїх податкових зобов'язань.

Висновки. Визначено, що існуюча система фінансово-кредитного забезпечення аграрного виробництва не відповідає вимогам забезпечення нормального відтворювального процесу, ресурсної ефективності та підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі. Обґрунтовано, що для покращення ситуації необхідна трансформація діючого фінансово-кредитного механізму та розширення інструментарію впливу на фінансові процеси у аграрному секторі економіки. Окреслено основні теоретичні передумови формування ефективного фінансово-кредитного механізму ресурсного забезпечення аграрного виробництва.

Література.

1. Абалкин Л.И. Хозяйственный механизм развитого социалистического общества / Л.И. Абалкин. – М.: Мысль, 1973. – 263 с.; Абалкин Л.И. Что такое хозяйственный механизм? / Л.И. Абалкин. – М.: Мысль, 1980. – 79 с.
2. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.

3. Амбросов В.Я. Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич. // Економіка АПК. - 2005. - № 10. - С. 14 - 18.
4. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств [Підручник. - 2 ге вид., доп. і переробл.] /В.Г. Андрійчук- К.: КНЕУ, 2004. 624 с
5. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера/ И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 1998. – 480 с.
6. Господарський механізм агропромислового комплексу кризового періоду. Колектив авторів / Пасхавер Б. Й. та ін. - К.: Ін - т економіки НАН України, 2001. -351с.
7. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: Монографія. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 578 с.
8. Малік М.Й. Фінансово-кредитний механізм у розвитку аграрного підприємництва / М.Й. Малік // Фінанси України, 2004. – № 5. – С. 47-53.
9. Саблук П.Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології. /П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.Л. Валентинов - К.: ІАЕ, 2002. - 294с.
10. Сенчагов В. К. Финансовый механизм и его роль в повышении эффективности производства / В. К. Сенчагов – М.: Финансы, 1979. – 397 с.
11. Стецюк П.А. Фінансово-кредитний механізм аграрного розвитку / П.А. Стецюк // «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 11 (41). Ч. 2. – 2014. – С. 348-358.